સમ્પ્રદાય

ઈષ્ટદેવના નામમન્ત્રની દીક્ષાના દાન પૂર્વક
ગુરુ-શિષ્યની પ્રણાલીથી ચાલી આવતી
ધર્મસાધનાની વિશિષ્ટ પરમ્પરા.

વૈદિકધર્મ અને સમ્પ્રદાય

- વૃક્ષ અને શાખા
- પ્રાથમિક સામાન્ય શિક્ષા અને ઉચ્ચ વિશિષ્ટ શિક્ષા

સમ્પ્રદાયનું બંધારણ

૧. પ્રમાણ-શાસ્ત્ર

૨. ઉપાસ્ય

૩. આચાર્યપરમ્પરા

૪. દીક્ષાપ્રણાલી

૫. સાધનાપ્રણાલી

૬. સિદ્ધાન્ત

  - ➢ તત્ત્વ
  - ➢ ધર્મ

સમ્પ્રદાયના પ્રકારો

- વૈષ્ણવ
- શૈવ
- શાક્ત

પુષ્ટિભક્તિસમ્પ્રદાય

ભક્તિશાસ્ત્ર એવા શ્રીભાગવતનો અર્થ પ્રકટ કરવા આ લોકમાં વાણીના પતિ વૈશ્વાનર શ્રીકૃષ્ણ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ નથી તે જોઈને શ્રીલક્ષ્મીપતિ ભગવાને, જેમ વ્યાસજીને વેદોના વિભાજન અને પુરાણોને પ્રકટ કરવાની આજ્ઞા આપી હતી તેમ, મને મનુષ્યદેહે પ્રકટ થઈને ભાગવતનો ગૂઢાર્થ પ્રકટ કરવાની આજ્ઞા આપી. સુબોધિનીનું મંગલાચરણ

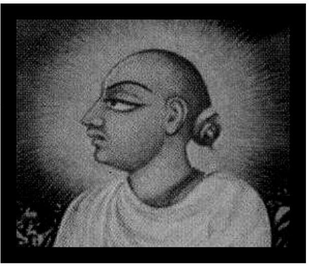

એકં શાસ્ત્રં દેવકીપુત્રગીતમ્
એકો દેવો દેવકીપુત્ર એવ
મન્ત્રોપ્યેકસ્ તસ્ય નામાનિ યાનિ
કર્માપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા

તત્ત્વાર્થદીપનિબન્ધ શાસ્ત્રાર્થપ્રકરણ

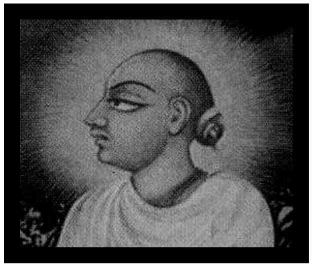

શ્રાવણસ્યામલે પક્ષે એકાદશ્યાં મહાનિશિ,
સાક્ષાદ્ ભગવતા પ્રોક્તં તદક્ષરશ ઉચ્યતે

સિદ્ધાન્તરહસ્ય

અન્તઃકરણ મદ્વાક્યં સાવધાનતયા શ્રુણુ
આજ્ઞા પૂર્વન્તુ યા જાતા ગંગાસાગરસંગમે
યાપિ પશ્ચાન્ મધુવને ન કૃતં તદ્વયં મયા
દેહ–દેશપરિત્યાગઃ તૃતીયો લોકગોચરઃ

અન્તઃકરણપ્રબોધ

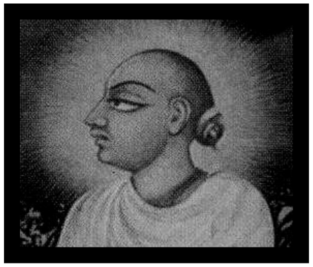

૨. ઉપાસ્ય

પરબ્રહ્મ

પરમાત્મા

ભગવાન્

અવતારી શ્રીકૃષ્ણ

સ્વસેવ્ય

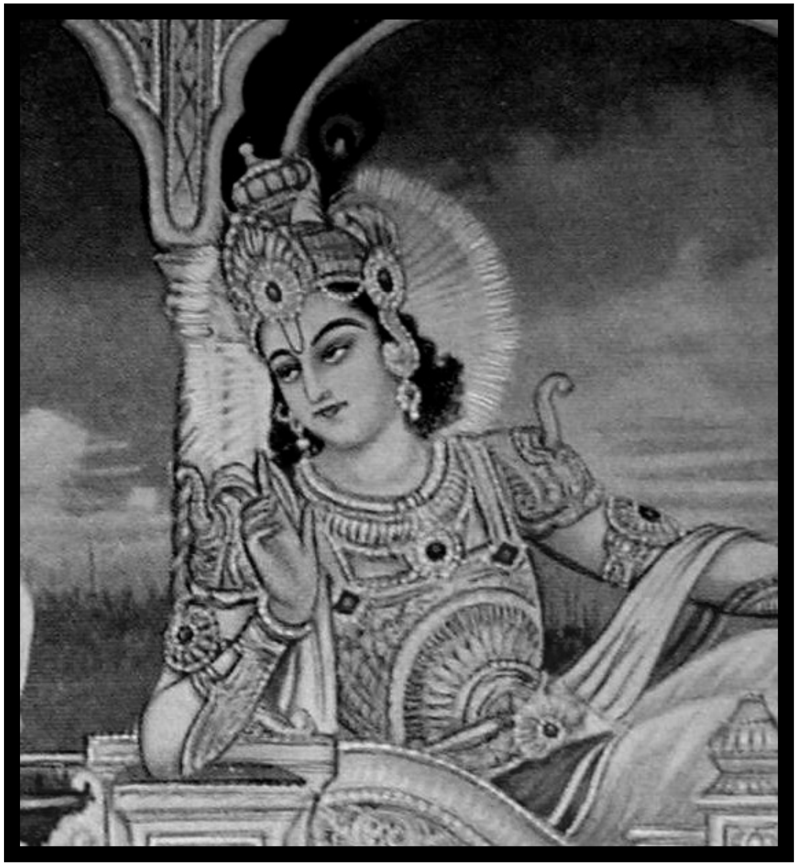

૩. આચાર્યપરમ્પરા

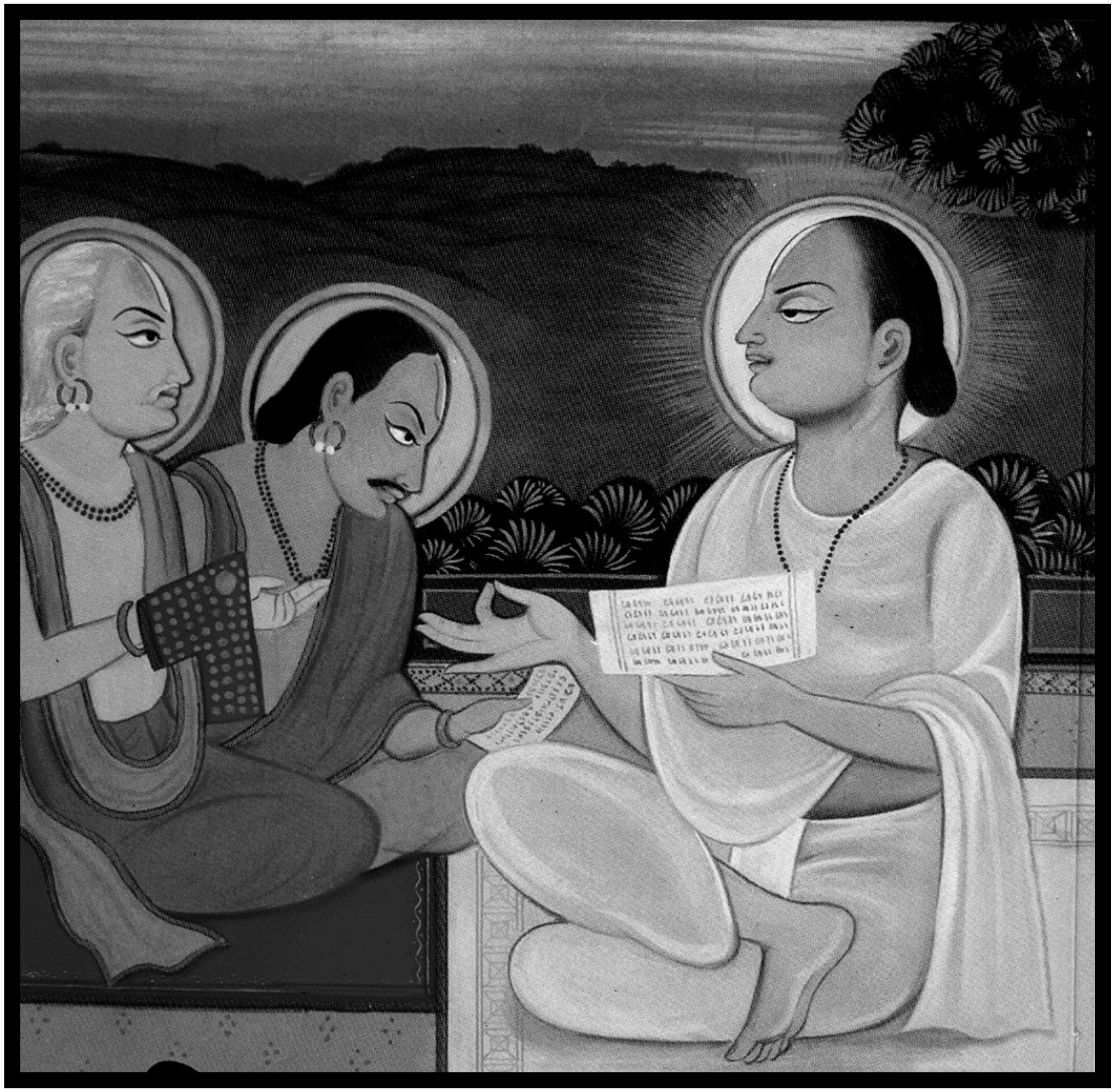

સમ્પ્રદાય પ્રવર્તક આચાર્યત્રયી

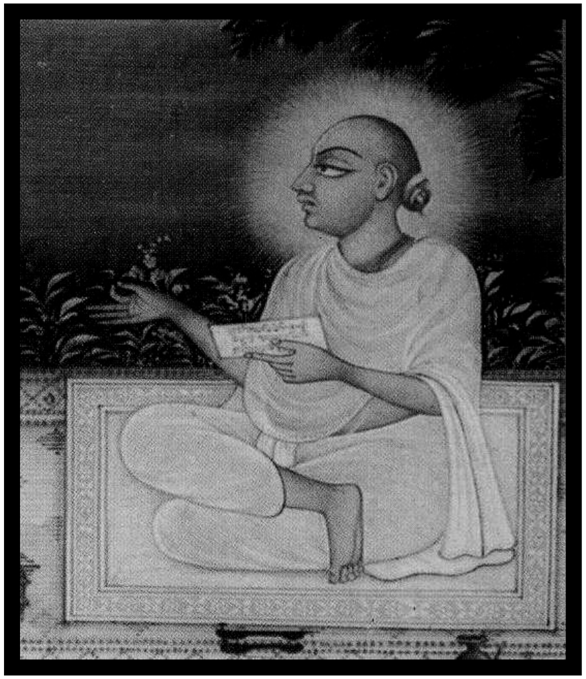

મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્ય

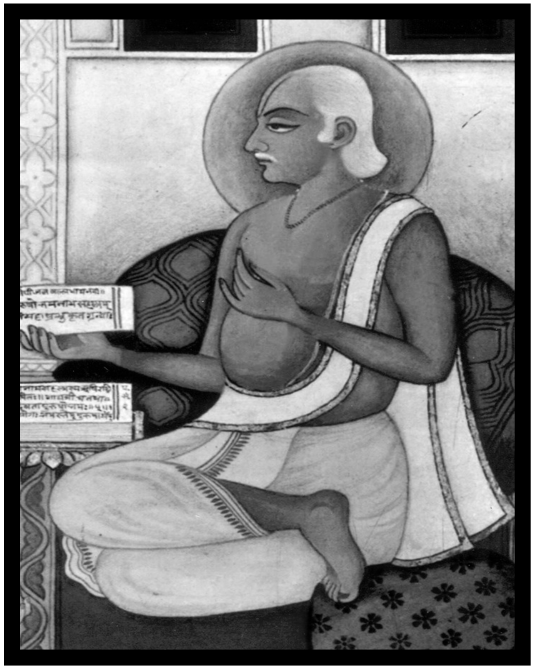

શ્રીગોપીનાથજી

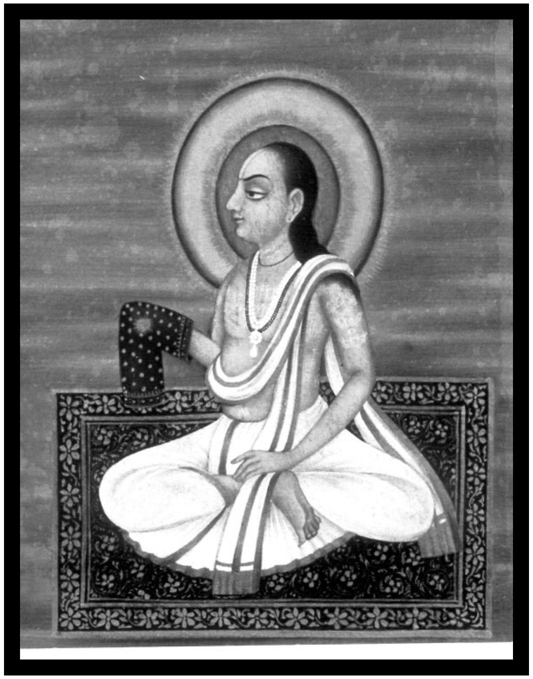

શ્રીગુસાંઈજી

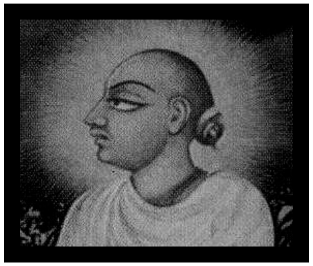

મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્ય

પ્રાકટ્યસ્થળ : ચમ્પારણ્ય

પિતા :
શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટ
માતા :
શ્રીઈલ્લમ્માગારુજી
ભ્રાતા :
શ્રીરામકૃષ્ણ(મોટા ભાઈ)
શ્રીરામચન્દ્ર (નાના ભાઈ)
બહેન :
સરસ્વતી
સુભદ્રા
પત્ની :
શ્રીમહાલક્ષ્મીજી
પુત્ર :
શ્રીગોપીનાથજી ૧૫૬૭ ભાદ્રપદ વદ ૧૨
શ્રીવિટ્ઠલનાથજી ૧૫૭૨

ભગવદાજ્ઞાથી પ્રાકટ્ય

બાલ્યકાળ :

૮ શસ્ત્રાભ્યાસ પૂર્ણ

૧૦ એકં શાસ્ત્રં
ત્રણ વખત ભારત ભ્રમણ :

૪. દીક્ષાપ્રણાલી

૧. શરણ

૨. બ્રહ્મસમ્બન્ધ

પ. સાધનાપ્રણાલી

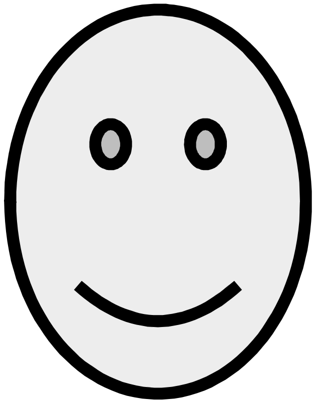

વિહિત-કર્તવ્ય

- અનન્ય આશ્રય
- શ્રવણ-સ્મરણ-કીર્તન
- સેવા
- સર્વસ્વનું સમર્પણ
- સમર્પિતનો ભોગ
- સદાચાર
- સ્વવર્ણાશ્રમધર્મ
- સામાન્યધર્મ

નિષિદ્ધ-ત્યાજ્ય

અન્યાશ્રય

અસત્સંગ

વૃથા ક્રિયા

વેદનિન્દા

અસમર્પિત ભોગ

વૃથા બોલવું

વૃથા ધ્યાન

અધર્મનું આચરણ

દેવદ્રવ્ય (કટોરીનો પ્રસંગ)

દેવલકવૃત્તિ (ઉત્તરરામચરિત)

ભાગવતવૃત્તિ(પદ્મનાભદાસ)

શ્રવણ

કીર્તન

સ્મરણ

પાદસેવન

અર્ચન

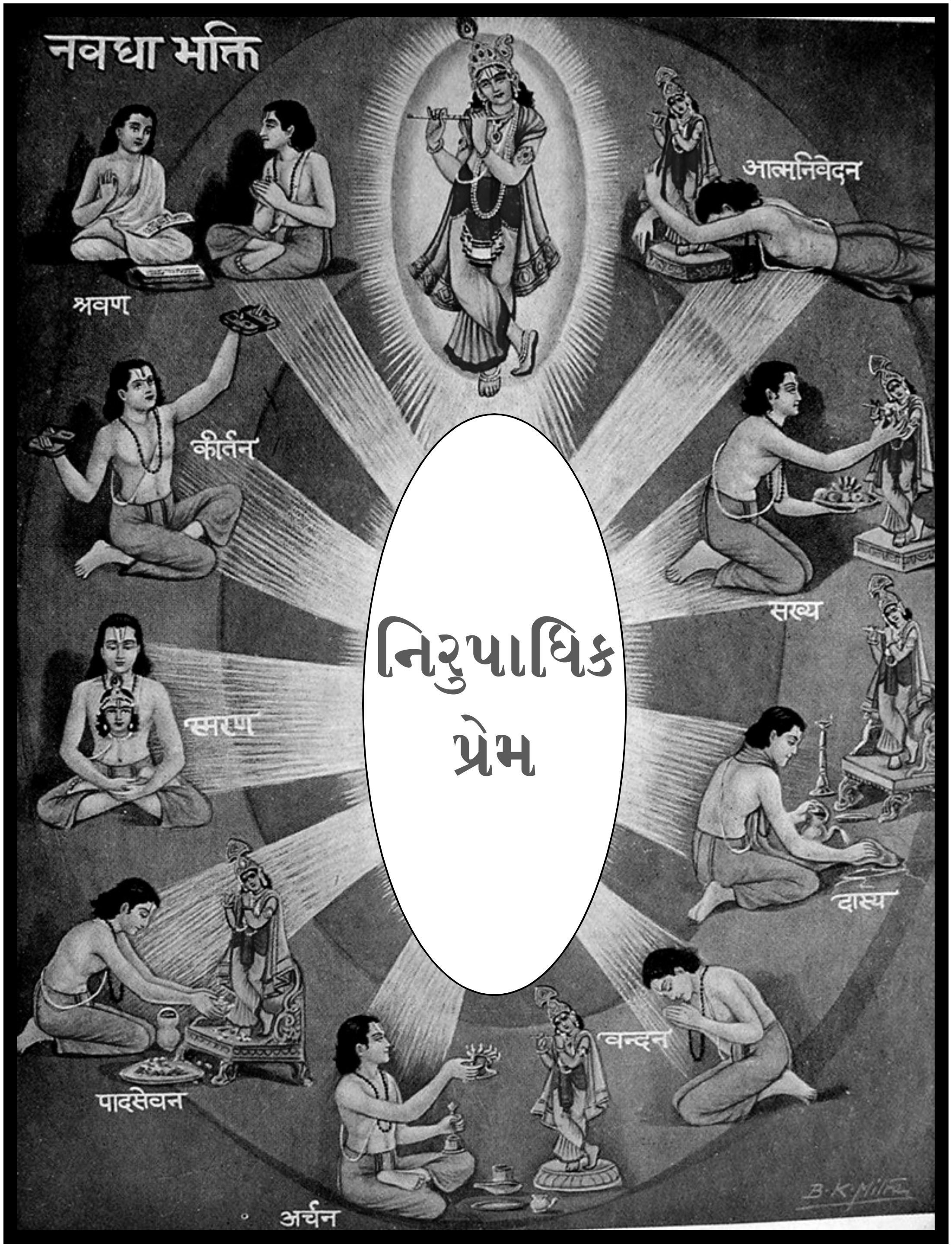
नवधा भक्ति
श्रवण
आत्मनिवेदन
कीर्तन
सख्य
स्मरण
निरुपाधिक
પ્રેમ
दास्य
पादसेवन
वन्दन
अर्चन
B.K. Mitra

આત્મનિવેદન

સખ્ય

દાસ્ય

વન્દન

નવધા ભક્તિ

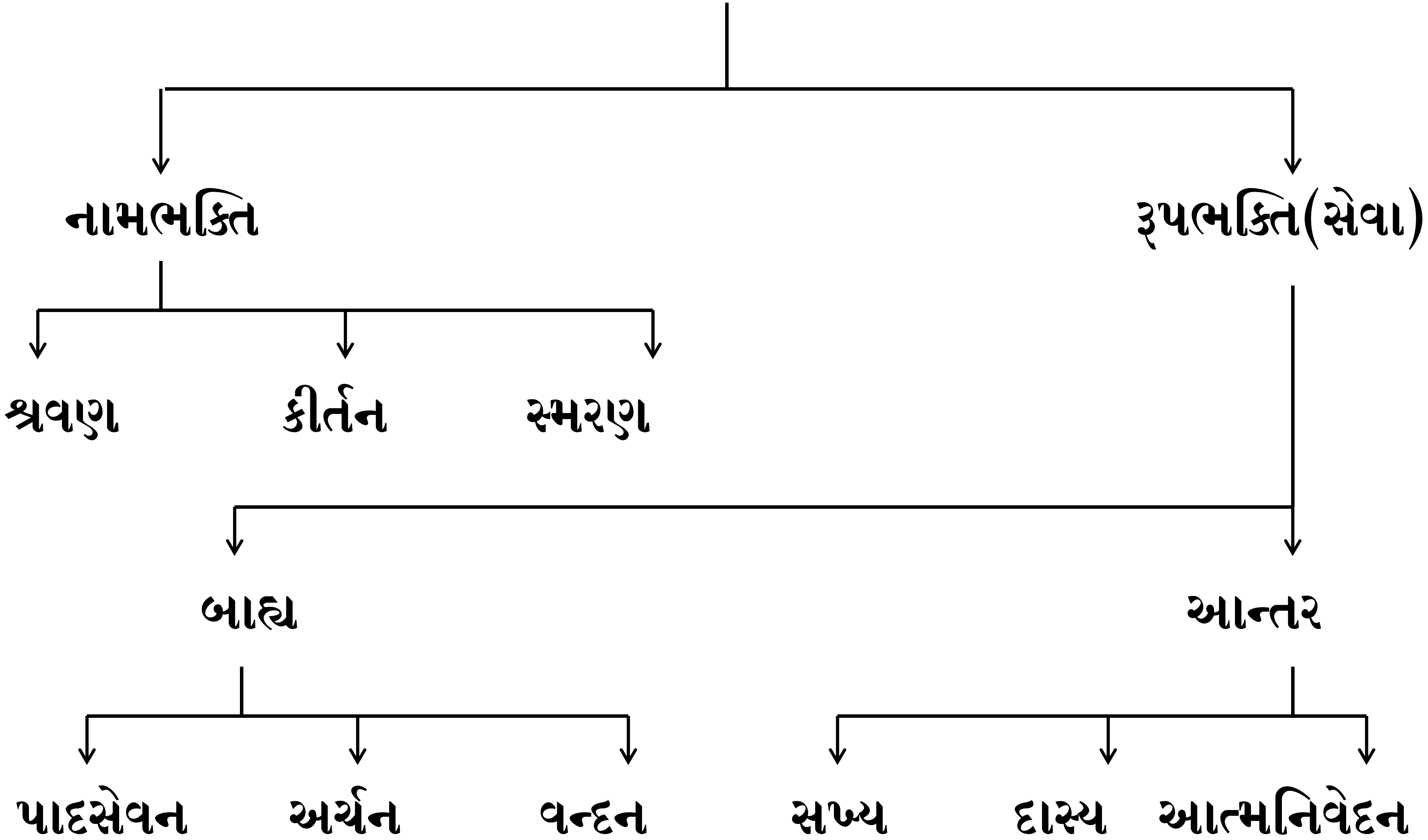

- નામભક્તિ
  - શ્રવણ
  - કીર્તન
  - સ્મરણ
- રૂપભક્તિ(સેવા)
  - બાહ્ય
    - પાદસેવન
    - અર્ચન
    - વન્દન
  - આન્તર
    - સખ્ય
    - દાસ્ય
    - આત્મનિવેદન

તત્ત્વ સિદ્ધાન્ત

શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદ

બધાનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ; સર્વોચ્ચ તત્ત્વ – પરબ્રહ્મ

સૃષ્ટિ બ્રહ્માત્મક–બ્રહ્મરૂપ

સર્જક પણ તે જ અને સરજાયું તે પણ તે જ

જગત્ શ્રીકૃષ્ણની લીલાસૃષ્ટિ

શ્રીકૃષ્ણ અંશી–જીવ અંશ; સાગર–ટીપું

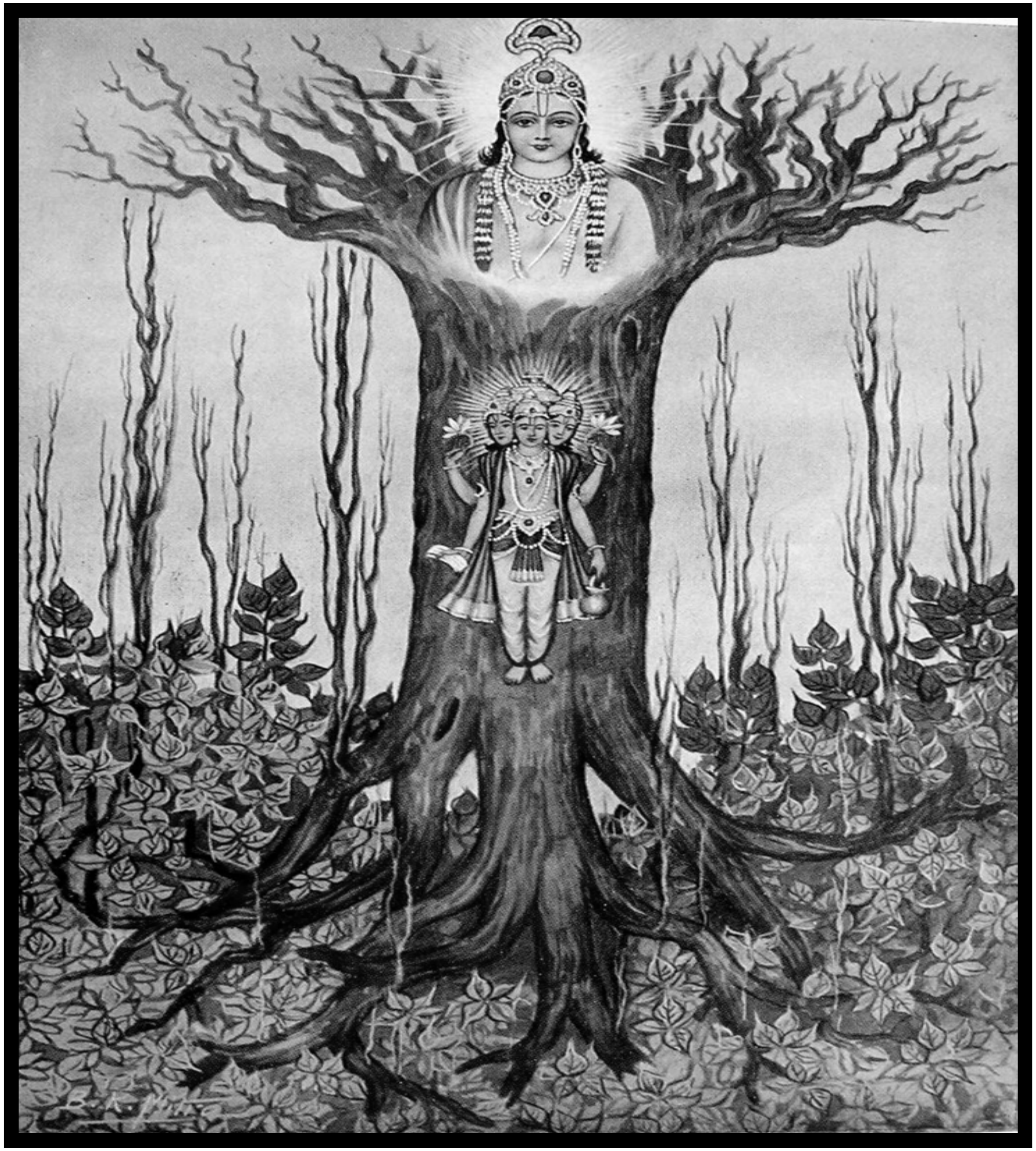

બધાનું મૂળ શ્રીકૃષ્ણ; સર્વોચ્ચ તત્ત્વ – પરબ્રહ્મ

સૃષ્ટિ બ્રહ્માત્મક

બ્રહ્મરૂપ

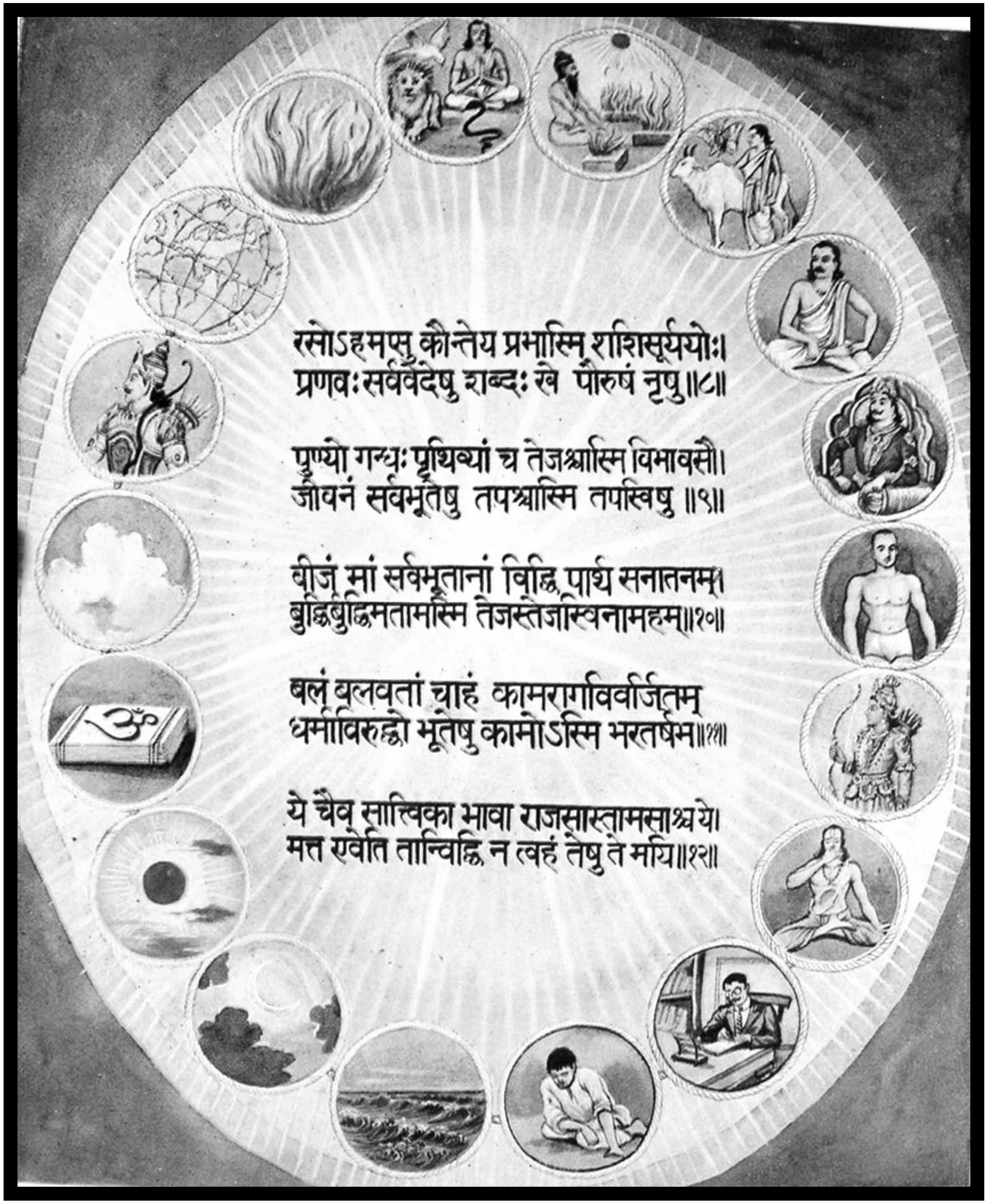

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥८॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥९॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम्।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम्॥१०॥

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम्
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ॥११॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये।
मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि॥१२॥

સૃષ્ટિ બ્રહ્માત્મક

બ્રહ્મરૂપ

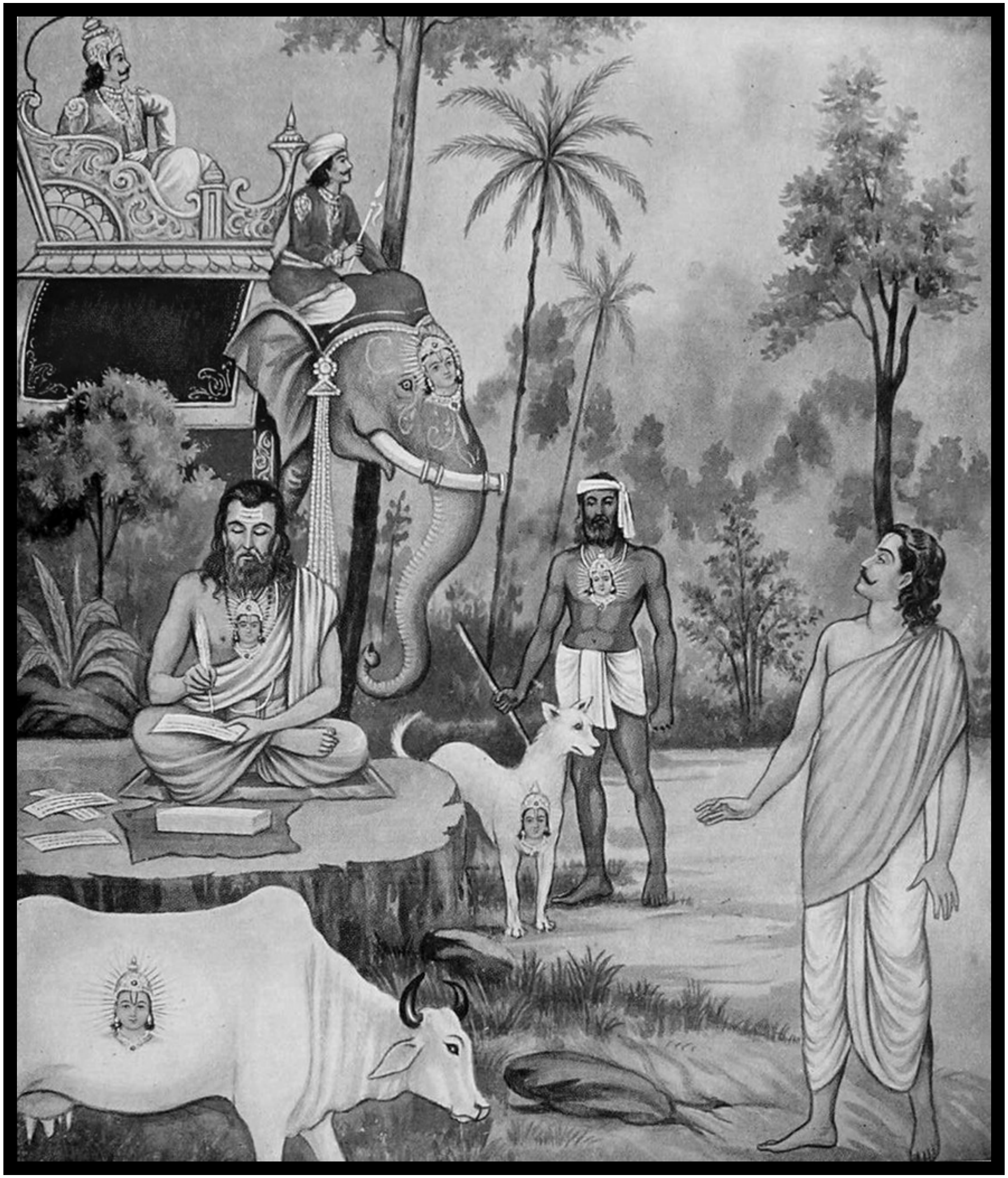

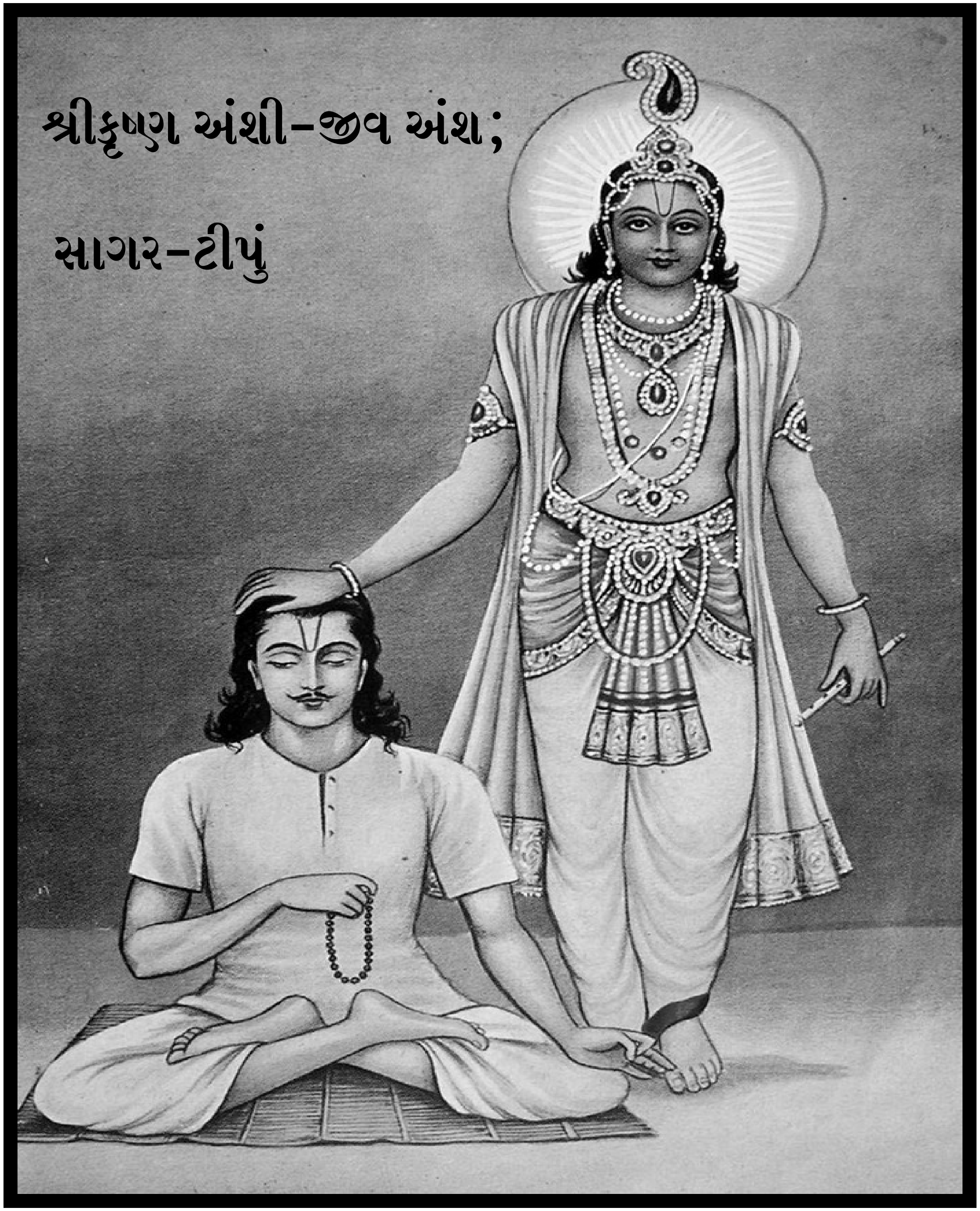

શ્રીકૃષ્ણ અંશી-જીવ અંશ;

સાગર-ટીપું

ધર્મ સિદ્ધાન્ત

૧. શરણ	રક્ષક–આસરો
૨. સમર્પણ	સોંપણી
૩. સેવા	સેવન; સુખજનક ક્રિયા

સેવા

આત્મનિવેદન

સ્વરૂપ = ચિત્તની કૃષ્ણપ્રવણતા

સાધન = સ્વ-તનુ-વિત્તનો વિનિયોગ

સ્વતનુ = સકલ ઈન્દ્રિય

સ્વવિત્ત = ચેતન અચેતન

સ્વીય વસ્તુ

સ્વરૂપ પધરાવવું
શ્રીપુરુષોત્તમ-ભાવ-પ્રતિષ્ઠા

સેવાક્રમ:

મંગલા - આરતી
સ્નાન-શૃંગાર
ગ્વાલ ભોગ
પલના
રાજ ભોગ - આરતી
અનવસર
ઉત્થાપન ભોગ
સંધ્યા - આરતી
શૃંગાર વડા
ગ્વાલ
શયન ભોગ
શયન આરતી
શયન

સમ્પ્રદાયના ચિહ્નો

દેવો ભૂત્વા દેવં યજેત્

- તિલક
- મુદ્રા
- કંઠી

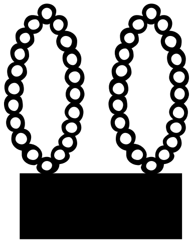

સમ્પ્રદાયના તીર્થો

શ્રીકૃષ્ણ સમ્બન્ધી :

વ્રજમંડલ

દ્વારકા

આચાર્યો સમ્બન્ધી :

બૈઠક

તીર્થ = પવિત્ર / દોષમુક્ત કરનાર, ભક્તિભાવ વધારનાર

સમ્પ્રદાયના વ્રત-ઉપવાસ

જયન્તી :

શ્રીકૃષ્ણ જન્માષ્ટમી

શ્રીરામ નવમી

શ્રીવામન દ્વાદશી

શ્રીનૃસિંહ ચતુર્દશી

એકાદશી :

સમ્પ્રદાય શાસ્ત્ર

શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિત :

- બ્રહ્મસૂત્રભાષ્ય
- મીમાંસાસૂત્રભાષ્ય
- સુબોધિની ભાગવતનું વિવેચન
- પત્રાવલમ્બન
- તત્ત્વાર્થદીપનિબન્ધ
- ષોડશગન્થ
- શિક્ષાશ્લોક
- પઞ્ચશ્લોકી

સ્તોત્ર :

- શ્રીપુરુષોત્તમસહસ્રનામ
- શ્રીમધુરાષ્ટક
- શ્રીકૃષ્ણાષ્ટક વગેરે

સમ્પ્રદાય શાસ્ત્ર

શ્રીગોપીનાથજી રચિત :

સાધનદીપિકા

સૌન્દર્યપદ્ય

સેવાશ્લોક

સમ્પ્રદાય શાસ્ત્ર

શ્રીગુસાંઈજી રચિત :

- વિદ્વન્મણ્ડન
- ભક્તિહંસ
- ભક્તિહેતુનિર્ણય
- ગીતાતાત્પર્ય
- ન્યાસાદેશવિવરણ
- સુબોધિની ટિપ્પણી

- સ્તોત્ર
  - સર્વોત્તમસ્તોત્ર
  - શ્રીવલ્લભાષ્ટક
  - સ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતસ્તોત્ર
  - યમુનાષ્ટપદી વગેરે
- વિજ્ઞપ્તિઓ

અન્ય મહત્વપૂર્ણ પ્રાચીન સાહિત્ય

વ્રજભાષા :

- કીર્તન
- વાર્તા
    - ૮૪-૨૫૨
    - નિજ-ઘરુ
    - પ્રાકટ્ય વાર્તા
- વચનામૃત
- ભાવના
- સેવાવિધિ

ગુજરાતી :

- ધોળ-પદ

સમ્પ્રદાયના ઉત્સવો

શાસ્ત્રવર્ણિત વૈષ્ણવ ઉત્સવો :

- પવિત્રા ૧૨
- દોલોત્સવ
- હિંડોળા
- જ્યેષ્ઠાભિષેક
- નવવિલાસ
- ગંગાદશહરા
- વિજયાદશમી
- જયન્તી
- પ્રબોધિની
- રાસોત્સવ

સામ્પ્રદાયિક :

- પવિત્રા ૧૧
- દાન ૧૧
- શ્રીનાથજીપાટોત્સવ

શ્રીકૃષ્ણના પરિકર સમ્બન્ધિ :

- રાધાષ્ટમી

આચાર્યો સમ્બન્ધિ :

વ્રજના લોકોત્સવો :

- સાંઝી
- ધનતેરસ
- રૂપચૌદશ
- દીપાવલી
- અન્નકૂટ
- ભાઈબીજ

ઋતુસમ્બન્ધિ :

ચૈત્ર

સંવત્સર	સૃષ્ટિ આરંભ
સુ. ૯	શ્રીરામ જયન્તી
વ. ૧૧	શ્રીવલ્લભ જયન્તી

વૈશાખ

સુ. ૩	અક્ષયતૃતીયા દ્વાપરયુગાદિતિથિ
સુ. ૧૪	નૃસિંહ જયન્તી

જ્યેષ્ઠ

સુ. ૧૦	ગંગા દશહરા
સુ. પૂનમ	સ્નાન યાત્રા જ્યેષ્ઠાભિષેક

આષાઢ

સુ. ૨	રથયાત્રા (પુષ્યનક્ષત્ર)
સુ. ૬	કસૂંબા છઠ (વર્ષા ઋતુ)
સુ. ૧૧	દેવશયની
વ. ૧/૨	હિંડોરા

શ્રાવણ

સુ. ૧૧	પવિત્રા ૧૧
સુ. ૧૨	પવિત્રા ૧૨
સુ. ૧૩	કંટોલા ૧૩ –ટોંડનો ઘનો
સુ. પૂનમ	રક્ષાબંધન
વ. ૭	છઠ્ઠી ઉત્સવ
વ. ૮	શ્રીકૃષ્ણ જયન્તી
વ. ૯	નન્દમહોત્સવ

ભાદ્રપદ

સુ. ૮	શ્રીરાધાષ્ટમી
સુ. ૧૧	દાન
સુ. ૧૨	શ્રીવામન જયન્તી, શ્રીપુરુષોત્તમજી
સુ. ૧૫	સાંઝી આરમ્ભ
વ. ૫	શ્રીહરિરાયજી
વ. ૧૨	શ્રીગોપીનાથજી
વ. ૩૦	સાંઝી પૂર્ણ

આશ્વિન

સુ. ૧-૯	નવવિલાસ
સુ. ૧૦	વિજયાદશમી
વ. ૧૩	ધનતેરસ (ગોધનપૂજન)
વ. ૩૦	દીપાવલી (લક્ષ્મી-દેવોની બલિથી મુક્તિ)

કાર્તિક

સુ. ૧	અન્નકૂટ
સુ. ૨	ભાઈબીજ
સુ. ૮	ગોપાષ્ટમી–પ્રથમ ગોચારણ
સુ. ૯	અક્ષયનવમી–કૃતયુગાતિ–ઈન્દ્રમાનભંગ
સુ. ૧૧	પ્રબોધિની–શંખાસુરના વધ પછી૪ માસ પોઢ્યા
વ. ૧–૩૦	ગોપમાસ – વ્રતચર્યા – ચીરહરણલીલા

માર્ગશીર્ષ

વ. ૯	શ્રીગુસાંઈજી

પૌષ

માઘ

સુ. ૫	વસન્તપઞ્ચમી – કામદેવ–પ્રદ્યુમ્ન પ્રાદુર્ભાવ
વ. ૭	શ્રીનાથજી પાટોત્સવ

ફાલ્ગુન

સુ. ૧૫	હોલિકા પ્રદીપન

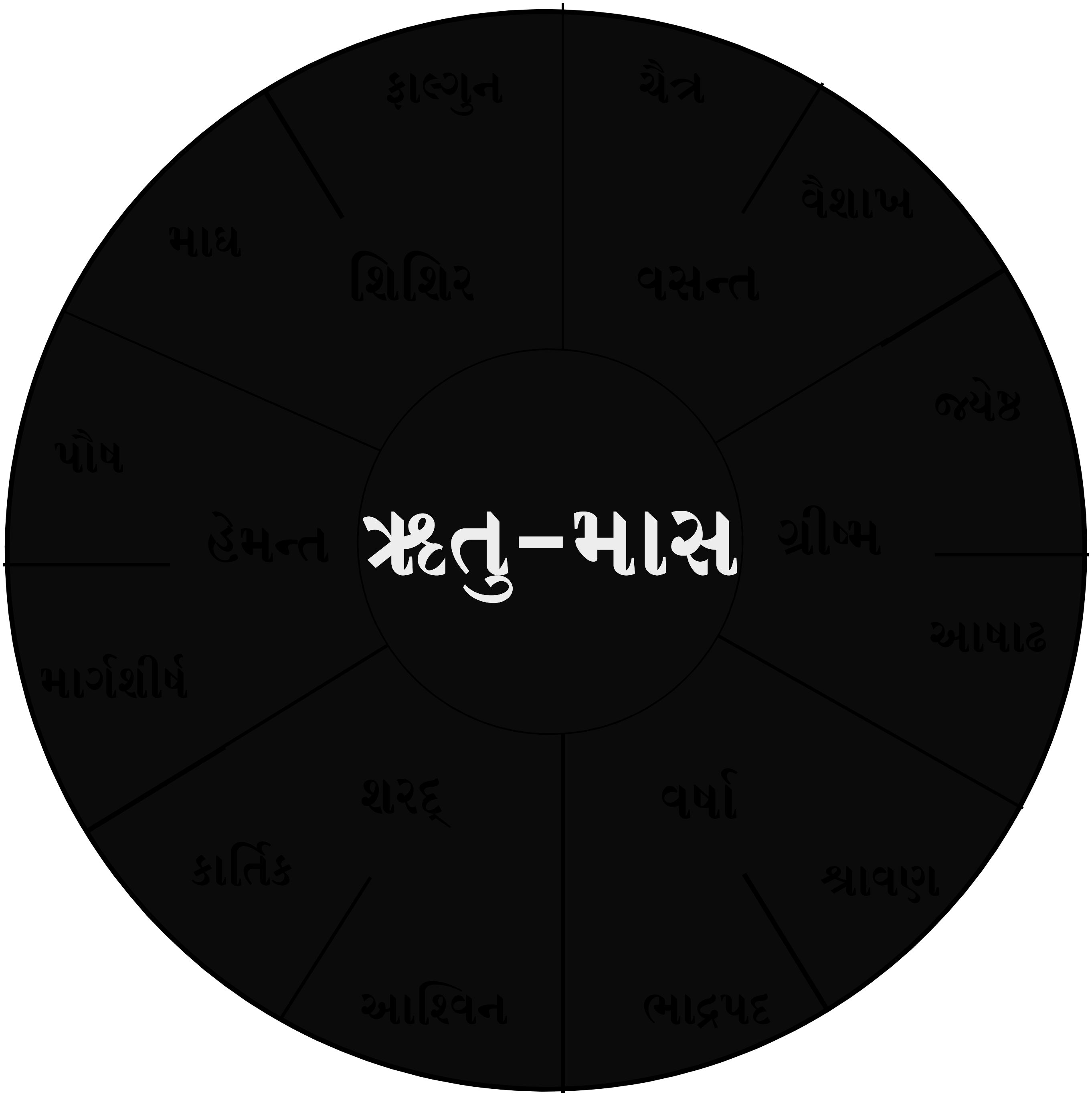
ઋતુ-માસ
ચૈત્ર
વૈશાખ
વસન્ત
જ્યેષ્ઠ
ગ્રીષ્મ
આષાઢ
વર્ષા
શ્રાવણ
ભાદ્રપદ
શરદ્
આશ્વિન
કાર્તિક
હેમન્ત
માર્ગશીર્ષ
પૌષ
શિશિર
માઘ
ફાલ્ગુન